



Book Review

Peter Skagius

Den offentliga ohälsan: En historisk studie av barnpsykologi och -psykiatri i svensk media 1968–2008

Linköpings universitet (PhD diss.)
2020, 94 pp. + 3 delarbeten.

Peter Skagius avhandling, *Den offentliga ohälsan: En historisk studie av barnpsykologi och -psykiatri i svensk media 1968–2008*, är något så ovanligt som en historievetenskaplig sammanläggningsavhandling som använder sig av ANT (Actor-Network-Theory)-perspektiv på ett medicinhistoriskt ämne. Avhandlingens övergripande syfte är att bidra med nya infallsvinklar och fördjupad förståelse av debatten om barns och ungas psykiska ohälsa under den aktuella perioden. Genom att studera hur barns och ungdomars psykiska ohälsa beskrivits, diskuterats och debatterats i svensk dags- och veckopress under fyra decennier täcker den en tidigare relativt utforskad period, som dessutom är högintressant då dessa decennier sett såväl snabb utveckling som avveckling av perspektiv på ämnet.

För läsaren framgår det direkt att syftet inte är så anspråkslöst som det först kan framstå. Avhandlingen inleds med ett för en sammanläggningsavhandling omfattande, välskrivet och ingående introduktionskapitel där både tidigare forskning som författarens val av utgångspunkter och teoretiska perspektiv och metoder utförligt diskuteras. Skagius understryker att tidigare forskning om barns och ungas psykiska ohälsa i Sverige länge präglats av historiska medikaliserings- och maktperspektiv, inspirerade av Michel Foucault. Fokus

har främst riktats mot 1900-talets första hälft, där de framväxande psy-vetenskaperna, som är Skagius term för psykologi och psykiatri, betraktats som starkt knutna till en kontext där de fungerat som makt- och kontrollinstrument för stat och expertis.

Den kritik Skagius formulerar mot tidigare forskning saknar inte fog för sig. Begreppet och fenomenet medikalisering – idén att allt fler tillstånd innefattas och omfattas av medicinska begrepp och förklaringsmodeller – är föremål inte bara för Skagius kritik utan kritiserades också nyligen i psykiatrikern Christians Rückes populärvetenskapliga bok *Olyckliga i paradiset* (2020). Skagius kritik är dock mer nyanserad, och tar framför allt sikte på att medikaliseringensbegreppet gör tillvaron lite för enkel för forskaren: är det verkligen så att medicinen urskillningslöst expanderat och införlivat allt den kunnat lägga vantarna på? Verkligheten är förmodligen mer komplex, och rörig, än så. Skagius för också intressanta resonemang kring bruket av kontext som både utgångspunkt och förklaring. Är det rimligt att betrakta till exempel livscoachning som både ett uttryck för och ett redskap för neoliberal styrningsmentalitet? Ja, kanske, menar Skagius, men det vore ett misstag att hävda att det är det enda livscoachning är och gör. Genom att studera livscoachning som ett intressant fenomen i sig – inte som uttryck för en aspekt av kontexten – går det att komma åt detta andra.

Skagius väljer att använda ANT för att studera hur barnpsykiatri och -psykologi diskuterat barns och ungdomars ohälsa i media mellan 1968 och 2008.

Aktör-nätverksteori, som till en början skapades för att undersöka ”science in the making”, alltså vetenskap då den pågår, kräver en hel del modifiering för att fungera på ett historiskt material. Och som Skagius också påpekar, är det inte helt enkelt att göra detta, och att helt komma bort från historisk kontextualisering är inte heller möjligt. Genom att strukturera sin teoretiska ingång med hjälp av tre begrepp; relationell ontologi, performativitet och historisk kontextualisering, mejslas grundläggande utgångspunkter för en läsning av det historiska materialet genom ett aktör- och nätverksraster fram. För det första betraktas ohälsa som ett fenomen vilket konstrueras genom relationer mellan entiteter och aktörer. För det andra läggs genom performativitetsbegreppet vikt vid barnpsy-expertisens roll som iscensättare, snarare än avtäckare, av psykisk ohälsa. För det tredje används Kristin Aasdals kontextbegrepp, där texten inte självklart betraktas som en del i en redan existerande kontext, utan snarare som en iscensättare av en – eller flera – kontexter. Syftet är att vrida den analytiska ansatsen bort från kontexten som primär förklaringsvariabel, och i stället rikta blicken mot det som sker, och de kontexter som skapas, i det studerade materialet.

Ett omfattande dags- och kvällspressmaterial, samt material från en föräldratidning, ligger till grund för avhandlingen. Valet av material är i sig ett sätt att, precis som i fallet med den teoretiska ansatsen, distansera sig från tidigare medicinhistorisk forskning. Genom att specifikt undersöka pressmaterial, i stället för att fokusera på material producerat av myndigheter eller experterna själva, undersöks hur barnpsy-vetenskaperna framstår, framställs och framställer sig. I avhandlingens tre artiklar finns olika aspekter av barnpsy-expertisens historia i centrum.

Den första artikeln ”Den konstanta oron: Barns och ungas psykiska ohälsa i svensk dagspress”, fokuserar på alarmistiska diskussioner om barns och ungas psykiska ohälsa i svensk dagspress 1968–2008. Här placeras, förutom de ovan diskuterade teoretiska utgångspunkterna, också begreppet kunskaps-cirkulation i centrum, då ett övergripande resultat är att stora rapporter om ökning av barns och ungdomars psykiska ohälsa genom hela undersökningsperioden tyckts fungera som ett fundament för den alarmistiska rapporteringen. Skagius och Zetterqvist Nelson visar vidare, genom att räkna antalet alarmistiska artiklar under perioden, att alarmistisk rapportering förekommit genomgående, men att tonen och antalet skruvas upp under 1990- och 2000-talen. 1982 kommer den första större vågen av alarmistiska artiklar, då flera barnläkare varnar för att så många som upp till vart femte barn har psykiska störningar, som det då kallades. Samtidigt kommer de första stora rapporterna som kartlägger barns och ungas hälsa, och visar på höga tal för olika typer av psykiska problem. Nästa större våg kommer 1996, då barnrättsorganisationer och andra aktörer larmar om ett ökat söktryck till barnpsykiatrin, och att de sökande har allvarigare problem än tidigare. Nu noterar också Skagius och Zetterqvist Nelson en förändrad terminologi, där det tidigare ofta förekommande ”psykiskt störd” delvis bytts ut mot ”psykisk ohälsa”, men också mer specifika begrepp som anorexi, depression, ångest, huvudvärk och koncentrationssvårigheter. Vid nästa larm, 2001–2003, formuleras barns och ungas psykiska ohälsa som ett akut folkhälsoproblem. Detta larm följs under åren av en successivt mer mångfacetterad diskussion, där fler aktörer tar plats i media för att diskutera barns och ungas ohälsa.

Motröster finns också, men de är enligt Skagius och Zetterqvist Nelson få, och genererar heller inte någon större uppmärksamhet.

Artikelnas viktigaste resultat är att den dels kan visa att larm om barns och ungas psykiska ohälsa förekommit sedan 1960-talet, och att det under perioden funnits en relativt stark enighet hos larmande aktörer om att den psykiska ohälsan ökar. Författarna menar att enigheten delvis kan förstås som en konsekvens av att de bygger på en cirkulation av inflytelserika, stora undersökningar av barns och ungas ohälsa. Dels visar också författarna att även om larmen varit konstanta har terminologin förändrats: talet om psykiska störningar har ersatts av ett tal om ohälsa. Ett tredje resultat är att antalet aktörer som kommer till tals blir fler med tiden, vilket dock inte tycks ge upphov till fler olika tolkningar av barns psykiska ohälsa.

Artikel två, "Brains and psyches: Child psychological and psychiatric expertise in a Swedish newspaper. 1980–2008", behandlar två olika förklaringsmodeller, eller som Skagius kallar dem; *modes of ordering*, av barns och ungas psykiska ohälsa i dagstidningen *Dagens Nyheter*. De två utgörs av en psykodynamisk förklaringsmodell och en neurocentrerad. Artikeln visar hur dessa två, i många stycken helt motsatta sätt att förstå barns psykiska ohälsa, existerade parallellt. Skagius visar att i den psykodynamiska förklaringsmodellen framställs alla barn som lika i så måtto att de har samma grundläggande behov, vilket placerar orsaken till barnets psykiska ohälsa i familjen eller barndomen. Här finns således en sammanhållen etiologi: trauman i barndomen skapar psykiska problem. I den neurocentrerade förklaringsmodellen betraktas i stället vissa barns hjärnor som avvikande och an-

norlunda, vilket öppnar för tolkningen att vissa barn bär på en konstitutionell avvikelse från början. En intressant aspekt som lyfts fram är hur denna till synes grundläggande skillnad i synen på barnet inte innebär att familjen värderas lägre i den neurocentrerade förklaringsmodellen. Familjen betraktas som viktig för båda, men i den psykodynamiska förklaringsmodellen lyfts modern fram som särskilt viktig, medan den neurocentrerade förklaringsmodellen fokuserar mer på familjens roll för att barnet skall få rätt hjälp från samhället.

I den tredje artikeln, "Don't Worry?": Figurations of the Child in a Swedish Parenting Advice Column", undersöks frågespalten Fråga Malin i tidskriften *Vi föräldrar* mellan år 2003 och 2008, där psykologen Malin Alfvén svarar på föräldrars inskickade frågor. I denna sista artikel används det analytiska begreppet *figuration* som ett verktyg för att visa på vilka sätt psykologen tematiserar barnets problem, och i förlängningen sina råd om hur den oroliga föräldern bör agera framgent. Skagius visar hur psykologen huvudsakligen förlitar sig på tre figurationer; barnet som en speciell sorts barn, barnet som i färd med att gå igenom en specifik fas eller ålder, eller barnet som en unik individ. Dessa tre figurationer öppnar i psykologens svar för olika typer av råd för hur föräldern kan och bör agera fortsättningsvis. En intressant iakttagelse Skagius lyfter fram är att samtliga uttrycker samma övergripande syn på barnet. Barn betraktas som små individer som utvecklas i egen takt och i stor utsträckning på egen hand. Föräldrarnas roll som uppfostrare, och föräldrarnas oro, tonas konsekvent ner. I stället uppmanas föräldern att inte oro sig, lita på sin magkänsla och sina instinkter och inte ha dåligt samvete för sin ilska och sina försök att hantera barnet.

Avhandlingens tre artiklar täcker perioden 1968–2008, dock gör de inte anspråk på att tillsammans utgöra en heltäckande historieskrivning. Skagius har inte ambitionen att skriva de svenska barnpsy-vetenskapernas fullständiga historia, utan snarare att närma sig en liten del av deras historia inifrån, utan onödig barlast i form av i förväg valda kontexter eller självförklarande hypoteser. Resultatet är intressant, men väcker också frågor. En av avhandlingens tyngre ambitioner är att göra sig av med den förförståelse författaren med viss rätt menar tynger en hel del av den tidigare forskningen på området. Frågan är alltså: går det att genomföra en historisk undersökning utan att väga in kontext? Skagius avhandling visar att det är möjligt, även om han inte fullt ut väljer bort den. De resultat han redovisar nyanserar tidigare forskning, lyfter fram tidigare okända eller underutforskade aspekter och pekar på intressanta diskontinuiteter inom de texter och textsammanhang han undersöker. Jag hade dock gärna sett ännu mer dialog med tidigare forskning på området i artiklarna, om inte annat för att det hade tydliggjort om skillnaderna mellan den kontext-förklarande historia Skagius kritiserar och hans egen ANT-inspireerade analys också blir tydliga när det gäller resultaten. Där är jag nämligen inte helt säker. Trots allt är skillnaderna mellan till exempel en foucauldianskt inspirerad diskursanalys och en aktör-nätverksanalys av det slag Skagius gör inte särskilt stora i praktiken. Teorierna må ha helt olika utgångspunkter, men det är en annan sak.

En intressant aspekt av den teoretisk-metodologiska inriktning Skagius stakar ut är att hans analyser placerar sig närmare sitt objekt än vad som vanligen varit fallet inom den svenska medicinhistoriska forskningen. Utan det raster

som medikalisering eller maktperspektiv innebär kommer han närmare den expertis han vill undersöka. Det är i min mening något eftersträvansvärt: svenska medicinhistoriker är vanligen inte medicinare (till skillnad från i många andra länder), och är därigenom i någon mån förfrämligade inför sitt eget studieobjekt. Skagius visar i sin avhandling hur ANT kan vara ett verktyg för att minska detta avstånd.

Sammanfattningsvis är Peter Skagius avhandling högtintressant läsning. Forskare intresserade av psykiatris och psykologins senare historia hittar här välgjorda analyser av viktiga händelser och teman under de senaste 40 åren. Studenter och andra forskare intresserade av ANT och hur teoribildningens verktyg kan användas också utanför vetenskapsociologin har mycket att hämta här. Inledningskapitlet är föredömligt genomarbetat och väjer inte för de svårigheter det innebär att försöka gripa sig an ett brett och bångstyrt material med nya teoretiska verktyg. Sist men inte minst är avhandlingen högtintressant som ett exempel på en allt tydligare ny inriktning inom svensk medicinhistoria, där studier av specifika kategorier som kroppen och diagnosen får lämna plats för bredare, mindre förutbestämda studieobjekt och perspektiv.

Maria Josephson
Karolinska Institutet
Södertörns högskola
maria.josephson@ki.se